

ЕДЕН ИЗГУБЕН ДОКУМЕНТ ЗА АВСТРИСКАТА ВОЈНА ВО МАКЕДОНИЈА ВО 1689 ГОДИНА

I

По битката кај Ниш¹⁾ (24-IX-1689) поразената турска војска, што била поделена на помали меѓусебно скарани одреди се повлекла во наред и тоа со еден дел кон Софија²⁾ а со останатите делови преку Лесковац³⁾ и Косово⁴⁾ кон Скопје. Во редовите на турските војници што пристигнале во Скопје веројатно имало некои од оние македонски бегови што биле во месец јуни таа година во составот на турската војска кај Јагодина.⁵⁾ Тогаш во турските предели дошло до голема мешаница во врска со повлекувањето на војската. По стапалките на војниците ишле бегалци од попатните населби. Паничното расположение, зголемено нешто и од насилствата на славонските ајдуци, довело до тоа некои

¹⁾ Краткиот увод што се дава тука служи и за дополнување на некои научни соопштенија;

²⁾ Рајко Веселиновиќ мисли дека Турците по битката кај Ниш побегнале кон Софија. R. V., Vojvodina, Srbija i Makedonija pod turskom vlašću u drugoj polovini XVII veka. Novi Sad 1960, str. 111;.

³⁾ Според Душанка Бојанић-Лукач Турците избегале „kroz ovaj prolaz (kod Leskóvca b. m.), ustvari Grdeličku klisuru“. D. B. — Лукач, Karpošev pokret i izvori za njegovo izučavanje (докторска дисертација). Скопје 1961, стр. 149; Трудот (во ракопис) се наоѓа во Деканатот на Филозофски факултет во Скопје.

⁴⁾ „Er (der Seraskier b. m.) . . . came mit 200 Pferden seiner Garde auf Pristina und hernach auf Scopia um denenselben die unglückliche Nachricht der gänzlichen Ruinirung der Armee hinterbringen“. Види во современите Annotationes und Reflexionen der gloriosen kayserslichen Waffen im Jahre 1689 (Das Wiener Kriegsarchiv, Feldakten 1689, Fasc. XIII, 1, B. 53).

⁵⁾ „Gleichwollen ist zu vermelthen, das nach deme aus obgesagter Ursachen die Troupen von Jagodina zurückziehen müssen, der Feindt sich nur mehreres verstärckhen werdte, zu vorderst durch die Albanesen und den Macedonischen Adel welcher ungeachtet grosser Betrohungen bis dato mit denen Türken zu Veldte zu ziehen gewägert“. Philipp Röder von Diersburg, Des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken, II B. Carlsruhe 1842. Urkunden str. 34; Види во писмото: Der Markgraf an den Kaiser, Feldlager bey Hassanpascha Palanka, 23. VI. 1689.

села од околијата на Прокупље⁶⁾ и на Косово⁷⁾ наполно да се напуштат од населението.⁸⁾ Во Скопје се прибрале до 40.000 души-бегалци.⁹⁾ Но градот послужил и како пункт за собирање на војници. Од насобраните 8.000 души, до 6.000 биле војници и тоа предимно од редовите на Србите и Шиптарите.¹⁰⁾ Во тоа време Турците го држеле и Качаник¹¹⁾. Таму, во таа исфрлена северна позиција се сместил одред од 150 војници¹²⁾; тие го контролираа патот што водел од Косово кон Скопје.

Наспоредно, другата (австриската) страна покажала голема активност во зацврстувањето на заземените позиции, и во зајакнувањето на воениот потенцијал. Набргу по победата кај Ниш австриската војска се поделила на два дела. Главнината на војската на чело со маркграфот. L. von Baden се кренала на 6-X-1689 година кон Видин. Вториот дел на војската што се ставил под команда на Пиколомини едно време усилено работел во утврдувањето на преодите кон Ниш, како и во собирањето на храна за месниот гарнизон. Потоа и таму дошло до делење на воените ефективи. Една колона оперирала по течението на р. Нишава и околу Пирот. Втората колона што била составена од германски, унгарски и српски војници¹³⁾ лично ја повел Пиколомини и тоа преку Прокупље на Косово. Таму, во Приштина бил оставен гарнизон, а се работело и врз утврдувањето на споменатото место. Притоа инженерот Bafet de Comos¹⁴⁾ бил задолжен со фортификацијата на Приштина,

⁶⁾ „Die Dörfer in der Gegend (Prokupia b. m.) sind entvölkert, aber nicht verbrannt.“ Види: Streifzug des Feldmarschall-Lieutenants Fürsten Piccolomini nach Pristina in Bosnien und Scopia in Macedonien im Jahre 1688. (sic. T. T.) Oesterreichisch-militärische Zeitschrift, Ersten Jahrgang, 2 Heft. Wien 1808, str. 238.

⁷⁾ „Das Land (Cassoverland b. m.) ist von Bosniern, Albanesern und Türken entvölkert; sie haben sich aus Furcht geflüchtet; die Dörfer sind nicht verbrannt“. Streifzug. . . str. 238.

⁸⁾ „Ich treffe Anstalten gegen die Greuelthaten der slawonischen Hayducken, und anderer Horden, welche diese arme Völker bedrücken, und sie zu flüchten zwingen“.. Streifzug. . . стр. 240.

⁹⁾ Streifzug. . . стр. 245.

¹⁰⁾ „Unter so vielen und unterschiedlichen neuen Zeitungen hatte der Piccolomini diese welche ihm versicherte dass der Mamut Passa sich aus Scopia gezogen habe mit 8000 Persohnen, unter welchen bis 6000 Soldaten waren, meistens Ratzen und Albanesen“. Annotationes. . . B. 33

¹¹⁾ „Vor allen muss der Pascha Mamut Begovik, der den Posten von Catzanick besetzt hält, vertrieben werden“. Streifzug. . . 239

¹²⁾ „Von Pristina avancirte derselbe (се мисли на Пиколомини б. м.) den 23ten auf Cazianeck eine Stadt über einen Pass mit einen Castell welches mit guten Maueren und genug breiten Graben umfangen ist; als die türkische Besatzung in Cazianeck, so in 150 Mann bestunde. . . Annotationes Bl. 33

¹³⁾ „Der F. M. L. Piccolomini habe sich mit denen ihm anvertrauten deutsch. hung. und Raitzischen Troupen. . . Vortrag an Kaiser über Piccolominy Schreiben aus dem Feldlager bey Katschanek dto 31ten October“. Extracte aus dem Relation des Markgrafen Louis von Baden an S. M. den Kaiser vom 26 August bis 30 Dezember 1689 (K. A. Feldakten X 3—1—6).

¹⁴⁾ „Piccolominy der Hauptpost. . . Pristina genannt, occupiert, besetzt und dem Ingenieur Bafet de Comos von selbiger Gegend eine Landcharte zu verfassen auch den Orth zu fortificieren anbefehlen worden“. Ibidem стр. 3

За утврдувањето кај Приштина известува Пиколомини во писмото до царот од 21-X-1689 год. следново: „In dem weitschichtigen offenen Hauptort Pristina ist für

а и со правењето на една карта^{14a}) на пределот. Но пред австриската команда се поставувале тогаш и други задачи на решавање. Имено, наложително било да се воспостави редот во земјата, потоа да се уредат односите со Шиптарите и Србите и најнакрај да се осигурат преодите од Косово во соседните предели. Пиколомини многу држел до тоа да ја има контролата над Ново Брдо¹⁵), Качаник¹⁶) и над патот што од Врање водел кон Скопје¹⁷). Притоа се мислело и на можноста за водење на воени операции во Скопско, па и за четување дури до Солун, но сето тоа било условено од добивањето на бараната воена помош¹⁸). Во почетокот активноста на австриската војска се развивала според определените рамки. Имено обриот Штрасер со еден мал одред се упатил кон Качаник за да го истера од таму турскиот одред¹⁹). Меѓутоа австриската војска сосема неочекувано го нашла турскиот пост празен. Турската посада што стационирала таму, ноќе се повлекла преку Дунаво²⁰) во правец кон Скопје. Наспрема турските бегалци била испратена потера

meine beyhabende Mannschaft hinreichende Unterkunft; ich lasse hier Verschanzungen anlegen und für die zurück bleibende Truppe die nöthige Subsistenz zusammen bringen" Streifzug. . . стр. 238

^{14-a}) Една оперативна карта за воениот поход од 1689 год. била направена од вишиот инженер Morando Visconti. Види кај Ph. R. von Diersburg, н. т., Vorwort, XIX; Во Kartensammlung на Воената архива во Виена се наоѓа карта под сигнатура H III C 100, а под наслов: Mapa della Transilvania, Valachia, Servia e Bulgaria, con li suoi confini E campamenti Fatti dall'Essercito di sua Majesta Cesarea, sotto la Condotta del ser-mo Principe Luigi a Baaden l'Anno 1690. Покрај друго на картата е виртан и градот Scopia и тоа со две кули и два зида во црвена, жолта и црна боја.

¹⁵) „Vom letzteren (се мисли за Ново Брдо б. м.) geht ein Reitsteig nach Sophia; beyde Orte (Ново Брдо и Звечан б. м.) habe ich, um die türkischen Garnison im Zaume zu halten, blockiren lassen". Streifzug. . . 239. — Турскиот гарнизон во Ново Брдо се предал меѓу 21 и 31 октомври; до тиков закључок наведуваат писмата на Пиколомини што ги испратил до царот на спомнатите дати. За турскиот гарнизон во Звечан види во Vortrag de dato 30ten December каде L. von Baden соопштува дека „Bekomme gleich Nachricht, es wolle sich das im denen Gränzen von Bosnien stehende betrachtliche Schloss Zwezey ergeben. . ." Extracte aus dem Relation. des Markgrafen L. v. Baden an S. M. den Kaiser. — Според Д. Б. — Лукач „Turska posada Zvečana nije se bila predala". Д. Б. — Л., н. д., стр. 162;

¹⁶) „Ich werde alles anwenden, um mich der Strasse von Uranie, welche nach Scopia führt, und des Postens von Catzanick, der die erwähnte Stadt deckt, zu versichern". Streifzug. . . стр. 239

¹⁷) Во преводот на М. Костиќ погрешно стои „качанички друм". Види М. Костиќ, Спаљивање Скопља 26. и 27. октомври 1689. Јужна Србија, Скопље 1922 книга I, бр. 4, стр. 122

¹⁸) „Sollte die erwartete Unterstützung hinreichend seyn, so werde ich zu der Unternehmung von Scopia schreiten und bis Salonichi streifen lassen". Streifzug. . . стр. 239. Овие зборови на Пиколомини не се преведени сосема адекватно во наведената статија на М. Костиќ. Таму на стр. 122 стои: „Из Приштиње је Пиколомини јавио (21. окт. т. г.) цару Леополду своју одлуку да освоји Скопље и продре до Солуна".

¹⁹) Obrist Strasser an Markgrafen Hermann von Baden, Niš, den 18 November 1689. Copie aus dem grossherzoglichen Archiv in Carlsruhe. (Преписот на машина се наоѓа во Државната архива на СРМ, Varia, 2).

²⁰) Дунаво е село на патот Гњилане—Куманово. Види и Imenik mesta. Beograd 1960. Таму на стр. 156 се споменува село Дунаве.

во состав од 40 германски коњаници и 200 Унгарци²¹⁾. Потоа Штрасер бил вовлечен во клисурата и таму се судрил со една турска војска што била составена од 6 барјаци. Споменатата турска воена група на неколку дена пред тоа пристигнала во Скопје и оттаму го продолжила патот кон Качаник, притоа не знаејќи за изменетата ситуација во тамошниот форпост²²⁾. Во клисурата дошло и до прво судрување (по битката кај Ниш) на овој сектор меѓу австриската војска и турската војска. По борбата што се водела околу 1 час турскиот одред се повлекол и притоа оставил на боиштето мртви, раненици како и барјаци. Загубите на царевците изнесувале 4 мртви, 10 раненици и 6 пленници²³⁾.

Напуштањето на Качаник од турскиот гарнизон, како и слабиот отпор на турската војска во клисурата, го охрабрил царскиот корпус да го продолжи маршот кон Скопје. Патот бил отворен и австриската војска ја минала планинската верита Хемус²⁴⁾ и на тој начин се оддалечила и од комуникациите и од Ниш²⁵⁾. Појавата на австриската војска во близината на Скопје како и дејствувањето на австриската артилерија предизвикале паника во редовите на турската војска што пред тоа излегла надвор од градот во пресрет на непријателот. Тогаш, во тој решителен момент турскиот командант пашата Мамуд Беговиќ останал

²¹⁾ „Als die türkische Besatzung... die Ankunft der Deutschen vernahmen, flohen sie die Nacht über die Donau, welche von einer Parthey von 200 Hungarn und 40 Deutschen Pferden umbsonst verfolgt wurden“. Annotations. . . В. 33. — М. Костиќ ги замешал настаните и прикажува како: „Извидница од 240 коњаника сударила се са турским појачањем, које је из Скопља Качанику послато у помоћ. . .“ М. К., н. д., стр. 123; Слично пишува и Д. Б. — Лукач во н. д. на стр. 152: Njena posada (се мисли на качаничката б. м.) је bila pobegla, а јединице које су пошле у потеру за njом накле су само u sredini klisure jednu tursku formaciju од 300 ljudi“.

²²⁾ „Um denselben näher kennen zu lernen, rückte ich vor, und begegnete sechs türkischen Fahnen, denen ein Pascha folgte, der vor vier Tagen nach Skopia angekommen war, um Sophia zu unterstützen; die Türken wurden gefangen, vier Fahnen erobert, und einige Gefangene gemacht“. Streifzug. . . стр. 241; Од цитираните зборови може да се добие погрешен впечаток за личноста што ја водела австриската претходница. Меѓутоа во споменатото писмо на Штрасер стои ова: „weilen man aber die Päss desselbigen Lands sich auch hat versichern müssen, hat der Herr General mich damals nach dem Schloss Katzeneck voraus commandiert, selbiges wegzunehmen, welches ich von denen Türken verlassen gefunden, so sich gegen Skopia reterirt, denen ich in selbigen Pass nachgefolgt, und von der bei mir gehaltenen Reiterei etwas ihnen nachgehen lassen, so auch vom Feind angetroffen, selbigen geschlagen und Gefangene gebracht, nach welcher Aussag, ermelter Herr General weiters avancirt die Bagage zurückgelassen, und durch den Pass Katzeneck den Weg gegen Scopia mit den Truppen gefolget. . .“ Види го писмото на Obrist Strasser упатено од Ниш до маркграфот Hermann von Baden на 18 ноември 1689.

²³⁾ „Allein da die unsrigen ein Grosso der Barbaren antreffen welche von Scopia kommen Cazianeck zu verstärcken, nicht wissend, dass die Ihrige also leichtsinnig dasselbe verlassen hatten, fieng ein sehr harter Streit an welcher mehr als eine Stund wehrete“. Annotations. . . В. 33; Во продолжение авторот на Annotations известува и за исходот на битката со следниве зборови: „jedoch bleiben denen Christen vier Fahnen, und das Feldt besäet mit feindlichen Leichen und Verwundeten. Dieser Sieg kostete dem Kayser sechs Gefangenen, vier Todt und zehn verwundete“.

²⁴⁾ Во дадениот случај се мисли на Шар планина. Инаку во она време под називот Немус се криел поширок географски поим.

²⁵⁾ Види: Streifzug. . . стр. 242.

готово без војска, бидејќи го напуштиле иноверните војници²⁶⁾. Во нередот што настанал пашата заедно со 200 најверни војници избегал од борбената линија и се скрил прво во една шума, а потоа користејќи ја мрачнината го продолжил патот кон Скопје²⁷⁾. Во мешаницата што настанала тогаш Турците оставиле преку 100 мртви, 200 пленници (Турци и Евреи), неколку барјаци, како и комората²⁸⁾. Меѓутоа скопските жители не го сочекале исходот на борбата, тие се дале во беганица пред да попусти турската одбрана²⁹⁾. И така Пиколомини нашол готово пуст град што притоа бил заразен со чума. Меѓутоа царевците не можеле долго да останат во градот, та го запалиле Скопје на 26-X-1689 год.³⁰⁾. Наедно со палењето на населбата, времено било уништено Скопје и како административен центар. Со тоа биле раскинати врските меѓу месното население и органите на турската власт. Во новонастанатата ситуација многу старешини од блиските касаби и села (секако од територијата што не била под контролата на турската власт) дошле во австрискиот воен логор за да му положат клетва на царот. Пиколомини покажал голема сречност како при приемот, така и при испраќањето на старешините, па тие останале восхитени од сето што станало со нив³¹⁾. Туку врската меѓу населението од северна Македонија и австрискиот цар била фиктивна и од краток век. Меѓусебниот контакт веројатно датирал отпорано, т. е. од времето кога се растураше печатени патенти меѓу населението во некои предели под турска власт. Преку спомнатите патенти населението се охрабрувало на правење на смут

²⁶⁾ „Als ich wahrnahm, dass die Griechen für uns geneigt waren. . .“ Streifzug. . . стр. 242. — М. Костиќ во наведената статија на стр. 124 зборот „die Griechen“ го превел со „Срби“. Адекватен превод на зборот „die Griechen“ би бил: православни.

²⁷⁾ „Da nun indessen die Christen die Victori fortsetzten, komme die Armeen an und wollte der General da campiren, allwo der Bassa gestanden ware, welcher mit 200 seiner getreusten sich verstecket, und in einen Waldt geflohen ware, von dennen Er hernach untere Schutz der Nacht seinen Weg nach Scopia genommen. . .“ Annotationes. . . B. 34.

²⁸⁾ „. . . über dieses noch zurückliesse mehr als hundert Todte, auch an Gefangenen 100 Mahometanern und 100 Juden.“ Ibidem B. 34.

²⁹⁾ „In Scopia waren 60.000 Einwohner, nebst 40.000 dahin geflüchteten und 400 udische Familien, welche acht und vierzig Stunden vor meiner Ankunft die Stadt verlassen“. Streifzug. . . стр. 245; Според податоците што ги дава Annotationes. . . B. 34 бројот на Евреите во Скопје изнесувал 3000 души. — Д. Б. — Лукач во наведеното дело на стр. 152 пишува спротивно на она што го кажува изворот. Според Д. Б. — Лукач: „Oni (се мисли на селџаци б. м.) su javili da je Skoplje ispražnjeno i da se njegovo stanovništvo zajedno sa Mahmud pašom i vojnim snagama povuklo u jednu dolinu“.

³⁰⁾ М. Костиќ во наведената статија на стр. 125 при описот на пожарот во Скопје меѓу другите преведени реченици ја дал и оваа: „ми смо стајали на једном високом брду. . .“ Меѓутоа во германскиот текст од писмото на Пиколомини стои: „wir standen wie Domitian auf einem nahen Berg. . .“ Streifzug. . . стр. 244.

³¹⁾ „Als solches von den Generalen verichtet wurde, kommen viele Richter der nahe gelegenen Flecken und Dörfer S. Kays. Mayst. den Eydt der Treue abzulegen, welchen weilen sie von dem Grafen mit aller Höfflichkeit empfangen wurden wiederumb hchst zu frieden in ihre Häuser kehrten“. Annotationes. . . B. 34.

и на кревање на востание³²). Проавстриските симпатии на населението од северна Македонија видно се манифестирале во време на воениот поход на царевците кон Скопје. Со воената активност на царскиот корпус од таа страна на Хемус планина Пиколомини на само што го надминал воениот план (земањето на Качаник) туку и ги пречекорил интенциите на L. von Baden по прашање на радиусот на операциите³³). И навистина, австриската војска на можела да се одржи во Скопско, па затоа Пиколомини се решил на повлекување назад на Косово. Наедно австрискиот командант му наредил на населението и тоа да се повлече во заземените места³⁴). Меѓутоа повикот на Пиколомини го послушале само 20 католички фамилии и 2 свештеници и тие заедно со војската се повлекле преку Качаник³⁵). На повлекувањето царевците ја затрупале клисурската комуникација на неколку места.

II

Како што е познато, со воениот план на Пиколомини се предвидувале операции и за завладувањето на патот Врање—Скопје. Околу реализирањето на споменатиот задаток се ангажирале три регименти³⁶) што стоеле под команда на војводата Georg Christian von Hollstein.

³²) Во писмото упатено од маркграфот L. v. Baden до царот на 7. IX. 1689 стои: „lasse auch zu dem Endte in Bosnja, Albania, Erzegowina, und angränzenden Ländter Ernst und nachdruckliche Patenten publiciren, um die Allarmen zu vergrössern, und die Inwohner so viel möglich zu einer Revolva wider die Türkhen, und Ergreifung der Waffen anzufrischen. . .“ Ph. R. v. Diersburg, n. d. Urkunden стр. 114.

³³) Vortrag von Feldlager bey Czernetz den 10-ten November 1689. Extracte aus dem Relation des Markgrafen L. v. Baden an S. M. Kayser. . .

³⁴) „... und denen Inwohner befehlen sich aus dem feindliche zurück und mit ihren Sachen in die aquietirter Oerten zu ziehen“. Види: Vortrag an Kaiser über Piccolomini Schreiben aus dem Feldlager bey Katschanek 31-ten Octbr. Extracte aus dem Relation des M. L. v. B.

³⁵) Vo Streifzug. . . на стр. 245 стои: „ich führte diese Geistlichen und zwanzig christlichen Familien mit“; Меѓутоа во наведениот дел од Extracte стои: „20 Haushaltungen aber von catholischen Leuthen mit 2 Priestern geblieben, so Sein Patrocinium gesucht. . .“

³⁶) Strasser во познатото писмо спомнува три регименти: „... allwo mehrerwl. Hr. Gral die Regimenter separirt dem Herzogen Georg Christian von Holstein mit dem seinigen, Hannoverischen und Czackischen Hussaren Regiment in diesem Lande gegen Novoborda und selbige Gegend gehen lassen. . .“ Види го писмото на Obrist Strasser до M. H. v. Baden, Niš, den 18 November 1689. Меѓутоа во Annotationses B. 35 стои: „und verordnete dem Herzog von Hollstein den 1-ten Novembris mit seinen eigenen und des Printzen August von Hannover Regiment gegen dem Berg Hemus zu marschieren. . .“ Подоцна веројатно се зголемил бројот на региментите што се гледа од продолженето во Annotationses B. 38 каде стои: „Als der Herzog von Hollstein diese Bewegung vernahme, versammelte Er gleichfalls sein Regiment, dasselbe des Printzen Carl von Hannover, Serau, Piccolomini, und die Hussare des Czaky, und noch viele Ratzen und Arnauten. . .“ За составот на воената група на Холштајна станува збор и во една книга од 18 век. Таму стои: „Den 1. November ist der Hertzog von Hollstein nach wohlbesetzten Castell Kazianek mit ihren und dem Hannoverischen Curasier-Regiment gegen das Gebürg Hämus marschirt“. Види: Heroischer Heldenmuth oder Exemplarischer Entwurf deren Heldenthaten des durchl. Fürsten und Herrn Carl des Funften Herzogen v. Lothringen in welchem nebst Entsetzung der preiswürdigst kaiserliche Residenz Stadt Wien den

Групата самостојно делувала и по пат требала да го извидува теренот, а и да собира контрибуција.³⁷⁾ Активноста на оваа група започнала на 1. XI. 1689 год. т. е. со денот кога умарширала во правец кон Ново Брдо и на околниот предел.³⁸⁾ Таму царевците не нашле отпор бидејќи од порано се предал месниот турски гарнизон.³⁹⁾ Со тоа бил отворен патот кон пределите по горното течение на реката Морава. Во време на маршот војводата Hollstein разбрал за повторното враќање на турското население и на војската во напуштениот Штип. Враќањето на бегалците во градот било во тесна врска со преземањето мерки за воведување ред и дисциплина како во редовите на населението, така и во редовите на насобраната војска во турските предели на Балканот.⁴⁰⁾ Впрочем и победата на турската војска кај Драгоман (29. X. 1689) уште колку охрабрувачки делувала врз турските војници и врз турското население во Македонија. Во едно такво расположение Турците сакале да ги истераат царевците не само од северна Македонија и од горно-моравската област, туку и од Косово.⁴¹⁾ Меѓутоа и спротивната страна настојувала да ја одржи позиционата предност. Во дадениот момент турското присуство во Штип внесувало несигурност кај царевците. Поради тоа војводата Холштајн решил со ненадеен напад да ги истера Турците од спомнатото место. Притоа царевците биле пречекани од непријателот кај Штип каде и дошло до бој.⁴²⁾

Во врска со операциите на австриските регименти во северна Македонија биле испратени извештаи од теренот и тоа од војводата Hollstein до маркграфот L. von Baden (на 15. XI. 1689) и до царот (на 25. XI. 1689), потоа од L. von Baden до царот (на 11. XII. 1689) и најнакрај, од Strasser до F. von Baden (на 18. XI. 1689). За жал готово сите горе споменати релации освен задната се загубиле во текот на времето. Меѓутоа, со документите се користеле некои современици што пишувале за австро-турската војна. Подоцна, во почетокот на 19-иот

12. September 1683 alle Sieg und Victorien, alle Belagerung und Eroberungen so vieler Hungarischen Vestungen und was sich Zeit währenden dero Ober-Comando über die gesamte kaiserl. allirte Armee in 8 Feldzügen bis 1690. inclusive von Tag zu Tag zuge- tragen,, kürzlich doch ausführlich erzehlt, und beschrieben wird. Wien 1767, стр. 214.

³⁷⁾ „... umb besagte Gegenden zu untersuchen und in Contribution zu nehmen“; Annotationes. . . B. 35.

³⁸⁾ Annotationes. . . B. 35 и Heroischer Heldenmuth. . . стр. 214.

³⁹⁾ Streifzug. . . стр. 240.

⁴⁰⁾ Annotationes. . . B. 56.

⁴¹⁾ Annotationes. . . B. 57.

⁴²⁾ Покрај другите за битката кај Штип пишува и Д. Бојаниќ-Лукач во н. т. на стр. 161 и во бел. 90 — на стр. IV, 148. Според мислењето на Д. Б. — Лукач „najbolji opisi“ за навлегувањето на австриската војска во Штип ги даваат: Theatri Europaei. . . , XIII, од 1698 год., 648—649, потоа J. C. Feigius, Wunderbahrer Adlers—Schwung II Theil, 517—519 и најнакрај C. Contarini, Istoria della Guerra di Leopoldo Primo. . . II, 169. Меѓутоа Д. Б. — Лукач не го имала на рака ракописот на J. Browne, нити го користела директно и во целина известувањето за таа битка во Annotationes.

век писмата ги имал на рака и грофот Johann Browne.⁴³⁾ Именуваниот напишал „Geschichte des Feldzuges gegen die Türken vom Jahre 1687—1689“. Притоа J. Browne се потрудил и направил „Extracte aus dem Relation des Markrafen Louis von Baden an S.(eine) M.(ajestät) den Kaiser vom 26 August bis 30 December 1689“⁴⁴⁾. За нашата тема и нашата историја има важност оној извадок што е датиран на 11. XII. 1689 година и кој во целина гласи:

Allernädigster Kaiser

Vortrag den 11-ten Dec. 1689.

Der Obrist Feld Wacht Meister George Christian Herzog zu Schlesswig—Hollstein (: auf dem nach Absterben des Grafen Piccolomini inzwischen das Commando ⁴⁵⁾ über die in Servien, und, selbigen Gräntzen diesseits der Donau stehenden Troupen gefallen:) notificieret aus dem Feldlager ohnweit Wranik den 15-ten passato, Er seye mit seinen unterhabenden, item dem Hannoverischen und Czakischen Hussaren Regt⁴⁶⁾ noch bei Lebzeiten ermeldeten Grafens Piccolomini beordnet worden, in der Gegend Cumanova, Wranik und Novi Burdo die Dispositiones wegen der Winter quartier zu machen, hätte sich hierauf nach erhaltener Nachricht, das der Feind⁴⁷⁾ den vorhin verlassenen Posten Stippo⁴⁸⁾ wiederum begehen, nahe

⁴³⁾ Според едно искажување на ракописот на J. Browne му се придава важност поради користењето на документи што денес не можат да се најдат. Види: Inventare österreichischer Archive, VIII. Inventar des Kriegsarchivs in Wien. Wien 1953, II, стр. 36.

⁴⁴⁾ Extracte... се дадени како прилог во ракописот „Geschichte des Feldzuges gegen die Türken vom Jahre 1687—1690. Kriegsarchiv, Feldakten X 3—1—6.

⁴⁵⁾ Пиколомини кога видел дека му се доближува смртта му ја предал командата на H. v. Hollstein, а за тоа нешто го извествал и Strasser на 9. XI. 1689. Obrist Strasser an M. H. v. Baden, Niš, d. 18 November 1689. За истото види и во Annotationes... В. 37 каде стои: „Der Piccolomini resignirte sterbend das Commando dem Herzog von Hollstein, ihm vollkommen unterrichtend von allen Affairen...“

⁴⁶⁾ Види ја горе белешката 36. — Д. Б. — Лукач во н. т. на стр. 153 ги забележува „regimente Holstajn и Hanover“. P. Веселиновиќ во н. т. на стр. 123 пишува дека „Holstein sa pet regimenti i sa mnogo Srba i Arbanasa krene ka Štipu. Tu zatekne 27 novembra šest hiljada Turaka pod Ahmed-pašom sofijskm i Mahmud-pašom, komandantom Skoplja.“ Наводно податоците P. В. ги зел од H. Gerba, Die Kaiserlichen in Albanien 1689. Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archivs II. Wien 1888 стр. 152. Меѓутоа Д. Б. — Лукач во н. т. во бел. 89 на стр. IV, 147/8 со право му забележува на Gerba дека погрешил при датирањето на битката кај Штип.

⁴⁷⁾ За бојот кај Штип Gerba пишувал предимно според Annotationes. Меѓутоа таму има, како што видовме, неточности во датирањето на настанот а има и нејасности во известувањето за составот на турската војска. Така во Annotationes на В. 37 стои: „...welche Sach die Vermessenheit der Barbare wachsen machte, also dass sie eben unter demselben Bassa (се мисли на Achmet der Bassa von Sophia b. m.) sich in 3000 Mann Türcken und Tataren zusammenzogen und viel von Stippo gefluchteten Volck, auf das neue an desselbe Orth föhreten...“ Нешто подолу во н. ракопис... В. 38 се прикажува дека во Штип имало веќе спомнати 3000 неверници на Мамут паша некогашниот командант на Скопје заедно со други 3000 муслимани, вкупно 6000 и тоа во мнозинство кавалерија освен 80 јаничари и многу Шиптари („allwo zu denen schon gemeldeten 3000 Unglaubigen der Bassa Mamuth vorhmaliger Commandant von Scopia mit anderen 3000 Mahometanern in dessen gestossen und also in 6000 meistentheils Cavallerie ausser 80 Janitscharen und vieler Arnauten stark waren.“).

⁴⁸⁾ Sposed Annotationes... В. 37 „Stipo ist ein ziemlich grosser Flecken, mit einer retraite oder Palanka mit guten Pallisaten bevestiget...“

bei Orisare⁴⁹⁾ in Sicherheit zurück gelassenen Bagage sich dahin unvermerkt⁵⁰⁾ begeben, die in einem unweit der Stadt liegenden Hof gestandene 300 Türken⁵¹⁾ durch des Hanoverischen Regts Obrist Lieut. Gr. von Röder angreifen, bei 50. derselben niedermachen, und den Überrest in die Stadt jagen lassen, worauf darinnen Allarm entstanden und der Passa mit 6000 Mann zu Ross und Fuss heraus avanciret, welche aber bald in Confusion gebracht⁵²⁾, deren in 2000 Mann niedergehauen und gefangen, des Feindes Paucken und etliche Fahnen, nebst etlichen tausend Stück Vieh erobert, nicht weniger etliche hundert Wagen mit christlichen Bauern erlöset, von Euer May. Teutschen, Hungaren und Raitzen aber insgesamt bei 70 geblieben und blessiret, der Feind aber über eine Stund von der Stadt verfolgt worden.

⁴⁹⁾ Во Annotationses... неточно стои: Orisovia.

⁵⁰⁾ Интересно е да се одбележи дека и двете спротивни страни настојувале да го прикријат движењето и позициите. Според Annotationses турската војска и населението се прикриле за да можат да го следат движењето на царевците („als die Miliz mit denen Einwohnere ankommen, sie stille hielten, umb die Bewegungen deren kays. zu beobachten). Види Annotationses... B. 37).

⁵¹⁾ Според Annotationses... B. 38 турскиот одред бил составен од 400 коњаници (Es führte die kays. Vortruppen der durchleutigste Printz Carl von Hannover welcher als ein Löw die Feldwachten der Barbaren in 400 Pferden starck angriffe...) Според Theatri Europaei турскиот одред имал 500 души. Податокот земен од Д. Бојаниќ—Лукач н. т. бел. 90 стр. IV, 149.

⁵²⁾ Annotationses... B. 38 дава поопширен извештај за текот на битката. Имено Карл Хавоверански го нападнал турскиот одред „die sich aber mit nicht gemeinen Muth defendirten, jedoch mussten sie die Hitze der Christen nachgeben und retirirten sich in Unordnung gegen ihrer Armees, deren gröste Theil auf diesem Allarm sich aus der Stadt vorinnen sie logirten begeben hatte und sich in gute Ordnung setzen wolte, welches Ihnen aber von denen zum Succurs der vorangegangenen Troupen schon angelegten verschiedenen Esquadronen nicht zugelassen wurde; dahero der Printz und vier Standarten seines Regiments gewisse Häuser... einnehmen liesse, welches den rechten Flügel des Heeres zum Schaden der Türken sicherstellte, und auch verursachte dass die noch nicht in Ordnung gestellte Feinde gegen dem Feldt sich wenden müssen, und selber Lager in Unordnung setzten.

Nachdem der durchläutigste Herzog von Hannover vernommen, was mit denen Troupen und den rechten Flügel vorgienge, folgte er in Eyl mit dem Corpo de Battalie, und linken Flügel nach welchen er noch zu rechter Zeit vor denen Machometanern formiret hatte, und befande sich im Standt dieselbigen gänzlich über Hauffen zu werfen und in die Flucht zu bringen, da dann deren so wohl von denen Teutschen-musqueten als auch von denen Säbeln deren Hussaren mehr als 1000 Todt blieben, und viele gefangen wurden. Es überbliebe annoch denen unsrigen die Reserva sich viele brave Ottomannen begeben hatten zu überwinden, umb sagen zu können, dass man eine vollkommene Victory erhalten habe. Also beordnete der Herzog den Angriff durch die Dragonner, welcher viel Härter ware, als man sich einbildete alleweile die Beschützer als verzweifelt das... Thaten, dahero das Unternehmen leer ausgienge, und verlohren die kays. dabey 150 Soldaten, und wann man nicht die Resolution genommen hätte die Palanka wegzubrennen, wurden die Christen mit ihrem Volck Stippo niehmals abgebrannt haben.

Als die Flammen in selbig durren Höltzere herumschweifeten, gabe solches Gelegenheit den Angriff auf das neue zu tentiren, welcher glücklicher als der erste von statten gienge, alldieweilen die Barbarn, als von allen Seiten umgeben und angefachten nehmlich von dem Feuer von denen Teutschen, von dem Weinen und Schreyen derer Weiber und ihrer Kinder, endlich als ein Opfer derer christlichen Diengen fielen; die Beute ware so gross, dass es gewiss eine Fabel scheint solche zu beschreiben, nichts destoweniger bin ich von glaubwürdigen Persohnen versichert worden, dass die Soldaten das Geld mit Realen und Löwenthalern untermenget mit vollen Hütten theileten”.

In jezt besagter Stadt hätten sich etliche beherzte türkische Familien in einem Haus über anderthalb Stund gewehret, bis man solches anzuzünden die Anstalt gemacht, und diese sodann auf Discretion sich ergeben, worauf die Stadt welche gar zu weit abgelegen, und denen Türken zu einer neuen Retirade hätte dienen können, in Brand gesteckt, und auf dem Zurück-Marche eine türkische gegen Sophia⁵³⁾ ausgegangene Parthei von 300 Pferden angestreifen worden, wovon die Czakische Hussaren 150 erlegt hätten⁵⁴⁾, die hin und wieder in einigen Dorfschaften befindlich geweste Türken wären durch ausgeschickte Comandirte ausgerottet und niedergehauen worden.

Schliesst bei einige Puncta, was der Graf Piccolomini für Dispositiones in ein und anderen unterlassen. Der Herzog zu Hollstein meldte darauf, Er wolle dieses alles suchen zu befrieden, habe inzwischen das ihm dermahlen anvertraute Corpo hin und wieder dergestalt einquartirt, dass selbes den Wienter über wohl werde subsistiren, und bei erforderen den Fall sich in Kürtze zusammenziehen, und von allem feindliche Einbruch sich befreien können.

По битката кај Штип царевците марширале кон Врање и таму тие уредиле воен логор.⁵⁵⁾ Мегутоа, тие не се задржале долго време во пределот. Н. von Hollstein во својство на командант на целокупниот австриски корпус брзал на Косово во врска со ситуацијата што настанала таму по смртта на Пиколомини.⁵⁶⁾ Се работело во прв ред околу сместувањето на региментите во зимски квартир. Мегутоа очекувањето да се смират борбите во зимскиот период останало само пушта желба. Напротив, концентрацијата на турската војска во граничните места како и четувањата на турските одреди најавувале една немирна зима. Впрочем и царевците не останале пасивни, туку и тие одговориле на турската агресивност со брзи контранапади, а и со извидувачка активност. Еден царски одред што бил составен од Немци и Срби⁵⁷⁾

⁵³⁾ Според Theatri Europaei и Feigius „gegen Scopia“. Види кај Д. Б. — Лукач н. т., бел. 90. стр. IV, 150 и 152.

⁵⁴⁾ Од сите познати верзии за битката кај Штип најблиска до текстот од Extracte е она што ја дава Feigius на потоа Contarini и Theatri Europaei. Најнакрај го наведуваме тука и известувањето на Strasser за активноста на Holstein. Во писмото на Strasser до Н. v. Baden испратено од Ниш на 18 ноември 1689 год. стои: „Inmittelst aber „dass alles dieses vorbeigangen und wie oben erwähnt der Herzog von Holstein, mit den bei sich gehabt Regimentern oben hinausgangen. Bekome ich gleich jetzt und die Nachricht, dass derselbige auch wiederumb eine gute Operation gethan und 2 Meil Wegs über Gebirg die Stadt Spiez worin 3000 Türken gewesen, überrumpelt über 1000 niedergemacht einen Bassa nebst etlichen Agen gefangen die Stadt geplündert und in die Aschen gelegt; und weil alles mit Weib und Kind, Sack und Pack wirklich in der Stadt zu Hause hat er grosse und treffliche Beute davon gebracht: abermahlen in der Umkreis von selbigen Ort gegen Pristina, hat er einen gewissen Thal bis 1000 Türken zu Pferd angetroffen, welche er geschlagen über 500 davon niedergemacht und die übrige in die Flucht gejagt“.

⁵⁵⁾ Од таму, на 15-XI.1689 год. Н. v. Hollstein му испратил писмо на L. v. Baden.

⁵⁶⁾ Во Приштина на 25-XI-1689 год. била датирана релацијата што ја испратил Н. v. Hollstein до царот.

⁵⁷⁾ Според Р. В. (н. т., на стр. 123) тоа биле „çetiri stotine Srba iz Prištine (Serben von Pristina)“. Мегутоа Р. Веселиновиќ погрешно ги разбрал зборовите на Gerba кој го зел овој податок од Annationes. Таму во В. 40 стои: „Hauptmann von Piccolomini H. von Sanoski mit 100 teutschen Pferden und 400 Ratzen commandirt worden“.

тргнал на рекогносцирање на 20 декември⁵⁸⁾ од Приштина во пределите на северна Македонија. Одредот што стоел под команда на Н. von Sanoski достигнал по два дена марш дури до Велес. Населбата била отворена и царевците со ненадеен напад влегле внатре. Притоа во борбата на турска страна загинале 30 души, а имало и такви што паднале во плен. Меѓутоа и покрај беганицата на еден дел од населението сепак се нашле жители — Турци и христијани — што и натаму останале во градот.⁵⁹⁾ Веројатно тоа останување на дел од населението и допринело да не дојде до паљење и на овој македонски град. На враќањето царевците воделе со себе добиток што бил грабнат од „христијани“ т. е. од месното македонско население. Но притоа тие се сретнале со еден јаничарски одред и во бојот што се развил при рекогносцирањето на заштитницата смртно бил ранет Н. von Sanoski.

Како што се гледа, населението во Македонија еднопозруго страдало и од австриската и од турската војска. Царевците биле упатени на снабдување од месни извори и притоа имало и грабежи и насилство. И турската страна со крајна суровост се однесувала спрема месното население, како по време на повлекувањето, така и во текот на офанзивната активност против царевците. Тогаш, при повторното заземање на територијата, турската војска го одбележила патот со оган и меч. Кон крајот на месец декември турската војска достигнала и до најсеверните македонски села. Тогаш на 4000 Татари четувале меѓу Качаник⁶⁰⁾

⁵⁸⁾ Кај Р. В. во н. т., на стр. 123 стои дека „20 decembra Sanoski zauzme Veles“. Притоа Р. В. се повикал на Gerba. Меѓутоа кај Gerba н. с., на стр. 155 стои: „Sanoski erreichte am zweiten Tage (од 20 декември) Veleze, überfiel diesen Ort und erbeutete viel Vieh“. Впрочем во Annotationes Bl. 40 стои: „Nachdeme er den 20-ten Decembris von Pristina aufgebrochen komme er in zwey Tagen nach den Orth Vellez, fünf Meilen von Scopia...“

⁵⁹⁾ „... welches (се мисли на Велес б. м.) alles offen befunden, und unversehens von vielen Seiten angegriffen, überwältiget, und die Einwohner in die Flucht getrieben wurden, jedoch bleibend bey 30 Feinde Todt und viel Gefangen ohne einer Zahl der all dort wohnenden Türcken und Christen zerstreuet.“ Annotationes, B. 40.

⁶⁰⁾ Сосема е неточно искажувањето на Р. В. во н. т. на стр. 125 каде стои ова: „Turske trupe krenu iz Kačanika za njim i drugog dana izjutra stignu pod Kumanovo te se tu ulogore.“ Станува збор за лоша интерпретација на користениот извор. Имено во Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen. Wien, 1854 на стр. 230 стои: „Als er (Karpos б. м.) sich hier (Comanova б. м.) niedergelassen hatte so brachen am andern Morgen die glücklichen islamischen heere auch unterhalb Egridere auf und lagerten sich vor jenem Orte“. Кога веќе станува збор за Куманово укажува на уште еден пример на лесно однесување кон изворот од страна на Р. Веселиновиќ. Тој во н. т., на стр. 122 пишува ова: „Osvojeno Kumanovo Karpoš je takodje osigurao jednom tvrdjavom, a sa jugozapadne strane (od Bitolja odnosno od Skoplja) jos i palisadom i rovom“. Меѓутоа во цитираниот извор т. е. во Die freiwillige Theilnahme... на стр. 229 стои: „auch Comanova mit einer Befestigung und ebenso eine Seite von Monastir mit einem Graben und einer Palissade umgeben hatte“. Како што се гледа од изворот станува збор за два локалитета. Покрај тоа Р. Веселиновиќ неточно го идентифицирал Манастир со Битола. — Слично заменување на кумановскиот манастир со Битола го има и кај Д. Бојаниќ-Лукач во н. т., на стр. 30. Топонемот Манастир што се споменува од Х. Узунчарсилли во Османската историја таа го преправила во Битола. Д. Б. — Лукач пишува: „Nije u Manastiru (Bitolju?) uhvaćen i obešen neki sveštenik sa pretenzijama na kraljevstvo, već je taj

и Тетово и притоа посеikle многу селани, а попалиле и неколку села.⁶¹⁾ За она што станувало потоа во Македонија сосема фрагментарно известуваат австриските извори. Таму станува збор за положбата во Македонија во првата половина на 1690 год. т. е. за повторното, но времено зацврстување на австриските позиции во времето на Ветерани, како и за расположението на турското и македонското население што било предизвикано со кратката консолидација на царевците. Тогаш биле правени политички комбинации и со Македонија, но понатамошното излагање ги надминува рамките на мојата статија.

Tomo Tomoski

EIN AKTENSTÜCK ZUM KRIEGSEREIGNIS MACEDONIENS IM JAHRE 1689

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Auszug (aus der Sammlung der Handschriften des Johann Grafen zu Browne, in den Beständen der Feldacten des Kriegsarchivs in Wien), aus dem Bericht des Markgrafen Louis von Baden an S. M. den Kaiser de dato 11. XII. 1689 über das Schreiben des Herzog zu Hollstein aus dem Feldlager bei Wranie de dato 15. XI. 1689. Darin wird in Kürze erzählt: wie er mit einem Corps über den Hemus vordrang; seine gemachten Fortschritte im Mazedonien; die Schlacht mit der türkischen Macht und Sieg bei Stipo am 10. XI. 1689. die Stadt abgebrannt.

---

sveštenik došao, pojavio se iz Manastira. . . „Како што се гледа Д. Б. — Лукач истроисала идење на еден калуфер, бидејќи не можела, сосема оправдано, да ги замисли операциите на Селим Гирај во Битолско.

⁶¹⁾ „Zu ende dieses Jahres haben 4000 Tartarn zwischen Kazianeck und Tetova, 2 Stund von Pristina gestreift, viel Bauern niedergehauen und etliche Dörfer in die Aschen gelegt“. Heroischer Heldenmuth. . . p. 217.